

חכמינו ז"ל בעלי אומנות

בעל מלאכה: יהושע בן ממל (חוספתא אהלות ד').

סופר: רבי מאיר (עירובין י"ג, גטין ס"ז, קהלת רבה ב' ועוד).

נחום הלבלי (פאה פ"ב מ"ו, תנחומא במדבר כ"ב, ופי' המשניות להרמב"ם בהקדמה לסדר זרעים).

רבי ישבב הסופר (מהרוגי מלכות, כתובות נ', נזיר ס"ה, ערכין כ"ח, חולין ל' ל"ב ועוד).

אלעזר ספרא (חולין נ"ה).

רב חננאל (מגילה י"ח, ירושלמי מוע"ק פ"ג ה"ד, נתוס' שם י"ט ד"ה ר"י).

ר' יוחנן ספרא דגופתא (דגופתא - סופרים י"ב) (ירושלמי סוכה פ"ב ה"ה) וי"ג ר' יונתן (לפי"ד הירושלמי מגילה פ"ג ה"ז).

בר אבונא ספרא (רבי אבונא - סופרים י"ב) (ירוש' מגילה פ"ג ה"ז).

ירמיה ספרא (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א, תענית פ"ד ה"א, מגילה פ"ג ה"ה).

אפרים ספרא (ב"מ קי"ט, ובשסמ"ק גרס אפרים מקשאה עיי"ש).

רב המנונא ספרא (ירושלמי ב"ב פ"ו ה"ב).

בר חבו (מגילה י"ח).

רב חננא בר שלמיא ספרא (ירושלמי ברכות פ"ד ה"א ומגילה פ"ג ה"ה).

ר' שמעון ספרא דטרבנת (ירושלמי מגילה פ"ד ה"ה).

רב הונא ספרא דסדרא (ירושלמי כלאים פ"ג ה"א) אביטל ספרא (מוע"ק י"ח), רב חננא בר שילת (ב"מ ס"ו), יוחנן חקוקא (פסחים ג', ופי' חוס' בשם ר"ח סופר ור"י פי' שם עיר עיי"ש) ר' חזקיה חוקק (ירוש' סנהדרין פ"ג ה"ט, ויש לפרשו כפסחים), נקיי (ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ב ואיכ"ר עה"פ גדר בעדי, וי"א כי היה שמש עיי"ש) רב פפא בר חנן מבי צלוחית ספריה דרבא (ב"ב קנ"ג) רבי אמי (ב"ב י"ד) רב אחא בר יעקב (שם) רב הונא (שם) אבוה דרב נחמן מן ספרי דדייני דמר שמואל (ב"ב ס"ז עיי"ש, ולד' רש"י הוא רב יצחק ולד' החוס' רב יעקב (גטין ל"א)), ר' אבא בר נתן (ירושלמי מו"ק פ"ב ה"א).

הערה: בכל מקום שמוזכר פלוני ספרא, יש מהם כותבי ספרים תו"מ כגון ר"מ, רב חננאל, בר חבו ועוד, ויש מהם ספרי דייני כותבי שטרות ושוברים כמו רב חננא בר שילת רב פפא בר חנן, אבוה דר"נ, ויש מלמד תינוקות כמו ר"ש ספרא, ר' יונתן ספרא בר אבונא ספרא ונקיי כמו שהענין מוכיח וכן פי' המפרשים, גם יש לפ' שהיו קוראים בתורה בצבור עיי"ש וכן רב הונא ספרא דסדרא, ובמקומות אחרים אין לנו הכרעה.

מלמד תינוקות: רב שמואל בר שילת (ב"ב ח') רב חייא בר אדא (כתובות קי"א).

מוהל: ר' יהודה הגוזר (שבת ק"ל), וע' ירושלמי סו"פ הרואה ר' יוסי בן גזירא.

רופא: שמואל (ב"מ פ"ח וקי"ג ועוד) רבין דנרש (גטין ס"ט) ר' אמי אסיא (ירושלמי ברכות פ"ב ה"ג, שדה יהושע) בר נתן אסיא (פסחים נ"ב כג' הרי"ף, ובגמרא רב נתן בר אסיא) בנימין אסיא (סנהדרין צ"ט, סדר הדורות מנאו, ונ"ל שלא הי' חכם דאמרו מאי אהנו לן רבנן), רב פפא (סה"ד בשם שו"ת זקן אהרן סי' כ"ח) רבי חנינא בקי ברפואות (חולין ז') מניומי אסיא (ע"ז כ"כ שבת קל"ג, סה"ד מנאו).

מקיז דם: אבא אומנא (תענית כ"א) והוה אחי לי' שלמא מרקיעא כל יומא.

קובר מתים: אבא שאול (נדה כ"ד).

מעבד עורות: רבי יוסי (שבת מ"ט).

סנדלר: רבי יוחנן הסנדלר (עושה סנדלים, וי"מ נוקב מרגליות ערוך (כסנהדרין נ"ט סנדלבוניס) אבות פ"ד ועוד הרבה) רבי אושעיא ורבי חנינא (פסחים קי"ג) עולא שכפא (ירושלמי ע"ז פ"ב ה"ט, י"מ מחקן מגעלים, ופ"מ כ' כי כך שמו).

חייט: חנן חייטא (ע"ז ל"ט) ר' יהודה חייטא (ב"ב קס"ד) דניאל חייטא (ויק"ר ל"ב) יוסטא חייטא דצפורי (שיר השירים רבה עה"פ לא ידעתי והוא המוזכר בירושלמי תרומות פי"א ה"ד ושקלים פ"א ה"א ועוד) רבא בר זמינא (ירוש' שביעית פ"ד ה"ב וסנהדרין פ"ב ה"ה) ועי' מעשה החייט בסור ריש ה' יוה"כ.

לוי הסרד: פי' גאון י"א שהיה עושה בגדי שרד לפיכך נקרא סרד או שהיה עושה כלי שרד כגון המצודות

(ערוך ע' סרד ב') והגירסא לפנינו (יומא פ"ה ומכילתא כי תשא) סדר, וכ' רש"י לא פורש לי מהו.

אופה: (נחתום): רבי יהודה הנחתום (מהרוגי מלכות, איכה רבתי עה"פ בלע ה', מנחות ז', ירושלמי ר"ה פ"א ה"ב, ובבבלי שם כ"ד בשם סתם רבי יהודה, תוספתא אבלות י"ח) ביתוס בן זונין (פסחים ל"ז וירושלמי שם פ"ב ה"ד).

נפח: ר' יצחק נפחא (חולין ק' ועוד הרבה) אביו של ר' יוחנן (סנהדרין צ"ו רש"י ד"ה טבא, ובירושלמי ר"ה פ"ב ה"ה וסנהדרין פ"א ה"ב) (עיי' פחמי). (סה"ד פי' נפחא שם עיר).

נגר: אבין נגרא (שבת כ"ג) אשיאן נגרא (ירושלמי עבודה זרה פ"ג ה"א).

פחמי: (עושה פחמים): רבי יהושע (ברכות כ"ח) וי"א שהי' נפח רש"י, ור"ח כתב שהי' עושה מחטים, וכ"ה בירושלמי שם פ"ד ה"א.

שוזר: רבי שמעון שזורי (פי' המשניות להרמב"ם בהקדמה דמאי פ"ד, שביעית פ"ב ועוד, וסה"ד פי' ע"ש עירו שזור) רבי ישמעאל השזורי (ירוש' שבת פ"י ה"ד, וחז"כ חובה פ"ז).

קדר: ר' נחמיה (ירושלמי ב"מ ס"ו)

עושה תנורים: אמי תנורא (מוע"ק י"א ע"ש).

גרדי: שני גרדיים שהעידו משם שמעיה ואבטליון (עדות א').

כובס: אבא אושיעא (ירושלמי ב"ק פ"י ה"ו וב"מ פ"ב ה"ה), ההוא קצרא (תלמידו של רבי) (כתובות ק"ג, נדרים מ"א) חד קצר (ירושלמי ברכות פ"ד סוה"א עיי"ש) ההוא כובס (סנהדרין ל"ח).

בנאי: שמאי (חובת הלבבות ש' הפרישות, והוא ממ"ש שבת ל"א דחפו באמת הבנין שבידו) אבא יוסף (שמות רבה י"ג).

צבע: מנחם בן סיגנאי (תוספתא עדיות פ"ג, הובא בראב"ד פ"ז מ"ח).

עושה כברה: בן כוברי (כן הביא יוחסין בשם ערוך, ועוד פי' שם אדם, וגירסתנו בן בוכרי בפ"ק דשקלים ומנחות מ"ו, עי' סה"ד).

מגדל שבכה: רבי יהודה הסבך (עירובין ע"ב, כגי' חוס' בשם ר"ח, א"נ ע"ש עירו עיי"ש, ורש"י גורס הסבר ופי' ע"ש חורפי' קרי לי' הכי).

חובט פשחן: (עפ"ז): שמעון בן שטח (ירושלמי ב"מ פ"ב ה"ה) דבי בר מריון בריה דרבינן (ב"ב כ"ו).

גבל: אבא שאול (גבל של בית רבי היה, פסחים ל"ד) ר' יעקב גבולאה, (ירושלמי פ' הערל ופ' י' יוחסין וקה"ר פ"א עה"פ דור הולך, ויש לפרשו ע"ש אומנות, א"נ שם עיר).

בודק אוצרות יין: קרנא (כתובות ק"ה).

צייד: יוסף רישבא (שבת ק"ל, חולין נ"ד) רב פפא בר אבא רישבא (חולין נ"ד) טבות רישבא (שבת י"ז וקמ"ו כפירש"י שם) וסדר הדורות הביא מר זוטרא בר רישבא עיי"ש, וב"ב קכ"ו מר זוטרא מדרישבא ופי' רבנו גרשם שם מקום עיי"ש). אדא ציידא (מועד קטן י"א, ויש להסתפק אם הי' חכם).

עושה מצודות: רבי יוסי ציידנא (ירושלמי ברכות פ"ד ה"ד, או הי' מציידן, סה"ד, ואולי היה צייד).

מודד קרקעות: אדא משוחא (עירובין נ"ו, ב"מ ק"ז).

שולחני: רבי חנא פתוראה (חולין נ"ד) רבי חייא (ב"ק צ"ט) ר' אלעזר (ב"ק ק').

נושא קורות: רב ששח (גטין ס"ז) ולפי גי' הרמב"ם בפיה"מ הי' רב יוסף נושא קורות.

טוחן: רב יוסף (גטין ס"ז, ועיין שבת י"ח ריחיא דרב יוסף).

טוחן גריסים: רבי יהושע הגרסי (עירובין כ"א, וי"מ שם מקום, רש"י).

חוטב עצים: הלל (כ"כ בחובת הלבבות שער הפרישות ובפי' המשניות להרמב"ם אבות פ"ד מ"ה, וצויין שם יומא

ל"ה וכן בכסף משנה פ"ג מה' חלמוד תורה, ושם אין זכר לזה רק כי הי' עושה ומשתכר, אולם באבות דר"נ פ"ו מסופר על רבי עקיבא כאותו מעשה שביומא ושם כתוב כי הי' מתפרנס מחבילת עצים שהי' מביא, ועפ"ז גרסו כן ביומא כפי הנראה.

ובתפארת ישראל (אבות פ"א מי"ג) כתב כי הלל הי' חוטב עצים ושואב מים קודם שנתמנה נשיא ולא הודיע את עצמו כמבואר בנדרים עיי"ש, והוא עירב שני דברים כי בנדרים (דף ס"ב) מסופר על רבי טרפון שלא הודיע את עצמו ומענין הלל אין שם, וכן מ"ש חוה"ל ותפא"י כי הלל הי' שואב מים איני יודע מקומו). רבי עקיבא (אדר"נ פ"ו).

שואב מים: הלל (חוה"ל ש' הפרישות והתפא"י ואיני יודע מקורו) אדא דיילא (נדה כ"ד פסחים נ"ג ב"ק קי"ט, וי"א משמש חכמים רש"י, ועיי' ירושלמי תרומות פ"א ה"ה אדא שמשא כו', ובע"ז מ' פירש"י שמש רגיל להיות שכור לעושה סעודות לתקן תבשילין.

קצב: רבי זכריה בן הקצב (כתובות כ"ו ועוד) ננס הקצב שכנו של רבי יהושע בן אלם בגן עדן (ס' מעשיות קטן בדבור כבד את אבין, סה"ד).

טבח: זכיי טבחא (ירושלמי מגילה פ"ד ה"א) יהודה הטבח שרבי מאיר התארח אצלו (ס' מעשיות הנ"ל, ומדרש עשרת הדברות).

שומר קשואים: אפרים מקסאה תלמידו של ר"מ (סנהדרין ל"ט וב"ר פ"ז ופ"ה וכפירש"י שם אולם בב"ר מ"ח פירש"י מוכר קשואים וע' שטמ"ק ב"מ קי"ט).

שומר פרדסים: ריש לקיש (מו"ק י"ז).

עושה ארגזים: שמעון קמטריא (ירושלמי ברכות פ"ט ה"ד, כן פי' סה"ד בשם שדה יהושע עיי"ש).

חמר: שמעון הנ"ל (שם).

רועה בקר: רב הונא (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"א) אדא סכולאה (ב"מ צ"ג, וסה"ד מסתפק אם הי' חכם עיי"ש).

חרש: ר' אלעזר בן עזריה חרש בצפורי (תוספתא כלים ב"ב ב').

חופר בורות: ר' נחוניא (ב"ק נ' סוטה י"ח שקלים פ' ה' ועוד). שמעון סיכנא איש איציא (קהלת רבה עה"פ שמור רגליך, סה"ד מנאו).

חוצב אבנים: פנחס הסחת (תורת כהנים וילקוט פ' אמור, ומינוהו לכהן גדול עיי"ש).

עבודת האדמה

לעתיד לבא כל בעלי אומנויות ישליכו אומנותם ויהיו עובדי אדמה (ילקוט חדש ע' משיח ח', וכעיי"ז יבמות ס"ג).

חורש: אלישע בן שפט הנביא (מלכים א' י"ט) פנחס הנ"ל (לפי"ד ר' חנינא בן גמליאל, תו"כ שם).

חופר: (מקפל) בר קפרא (קה"ר עה"פ שלח לחמך עיי"ש וכשבת קנ"ב הנהו קפולאי ולא כמתנ"כ).

עודר: אבא חלקיה (תענית כ"ג) והי' מתפלל וירדו גשמים. רב יוסף (מנחות פ"ז ועיין ב"ב כ"ב).

נוטע: רב פפא ורב ביבי בר אביי (ב"מ ק"ט) רבי (מגילה ה').

זורע: רבי שמעון איש המצפה (פאה פ"ב מ"ו) ר' שמעון בן חלפתא (רו"ר פ"ה עה"פ ורחצת וסכה).

לוקט פירות דקל: רב הונא (ירושלמי סנהדרין פ"א ה"א).

משקה שדות: רב הונא (כתובות ק"ה).

רומס זיתים: ר' הושעיא (אצל ר' חייא) (ירוש' פאה פ"ב ה"ב וסופ"ז).

אעפ"י שחכמים רבים עסקו בעבודת האדמה בכל זאת לא החשיבו חז"ל מלאכה זו, ואמרו: אין לך אומנות פחותה מן הקרקע (יבמות ס"ג, עיי' תוספות), וכן אמרו כי אין ריוח מצוי בעבודת האדמה, לעומת זה החשיבו את העסק והמסחר כי על ידו הפרנסה מצויה בריוח ובפחות טורח (שם) לכן עסקו חכמים רבים במקצוע זה.

ונראה כי כל האמור מכוון לעבודת האדמה בחז"ל, אבל בארץ ישראל העבודה היא מצוה כמו שנתבאר למעלה.

משא ומתן

סוחרים: בן זומא (ברכות נ"ח ע' רש"י) עזריה אחי שמעון (זבחים ב' סוטה כ"א) ר' מתניא (ירושלמי יבמות פ"ז ה"ו) רב חמא (ב"מ ס"ה) רבינא (מו"ק י'), איסור ורב ספרא (ב"מ ל"א).

חנונים: רבי אלעזר בן צדוק ואבא שאול בן בסנית היו חנונים בירושלים כל ימי חייהם (תוספתא ביצה פ"ג, ועיי' ביצה כ"ט) ר' הושעיא (ירושלמי תענית פ"א ה"ב, שבת פ"ו ה"ב ומגילה פ"ג ה"ז עיי"ש) וירוש' סנהדרין פ"י סוף ה"א.

רוכלים: רב יאשיה ורב עובדיה (ורבא התיר להם לפתוח חנות, ב"ב כ"ב).

סרסור של שורים: פפא תוראה (גטין י"ט, רש"י).

מוכר צמר גפן: שמעון הפקולי (ברכות כ"ז, מגילה י"ז, עיי' ברש"י).

מוכר פשתן: רבי חייא (ירושלמי ב"מ פ"ה ה"ו ופ"ו ה"א, ועיי' עוד בירושלמי מגילה פ"ד ה"א, ועיי' חולין פ"ה). רב (ירושלמי מע"ש פ"ה ה"ה עיי"ש וחולין פ"ה). רבי זירא (ירושלמי ב"מ סופ"ד, ועיי' בירושלמי ע"ז פ"א ה"ב).

מוכר משי: רבי חייא ורבי שמעון בר רבי (ב"ר ע"ש, ועיי' מנחות פ"ו) אבא אבוא דשמואל (מדרש שמואל פ"ג וילקוט).

מוכר בגדים: (באשראי) רב ששח (גטין י"ד).

מוכר תכלת: אנשי ביתי' דרב עמרם חסידא, (ע"ז ל"ט) אנשי ביתיה דרבנא אחוה דר' חייא בר אבא (שם).

מוכר רדידים: רבי אבהו (ירושלמי ב"מ סופ"ד, לפי פני משה).

מוכר סלים: רב כהנא (קדושין מ') תשו' ריב"ש סי' קנ"ג.

מוכר בשמים: רבי יהודה הבשם (חולין נ"ט) ואולי גם ר' ישעיה אביו (עיי' תוספתא שביעית פ"ה וחולין פ"ג).

מוכר כדים: מנימין כנדוקא (חולין מ"ט, כן פירש"י ומוסף ערוך כתב אולי גרסי' פנדוקא כמו פונדקי או כוורדוקא שפירושו מבשל. ורגמ"ה פי' מוכר דבש).

מוכר חטים: רבי גידל (ע"ז י"א עיי"ש, וע' קדושין נ"ט) ר' חייא דצפורי (מדרש תהלים י"ב) רב חלקיה בר טוביה (מנחות פ"ה).

מוכר מורייס: רבי אושעיא (ירושלמי שביעית פ"ז ה"ד).

מוכר חלתית: רב הונא (ירושלמי שם).

מוכר שומשמיין: רב טבות (ב"מ מ"ט) רבנאי (כתובות כ"א) רב פפא ורב הונא ברי' דרב יהושע (גטין ע"ג).

מוכר פירות: אבוא דשמואל, ושמואל (ב"ב צ'), ועיי' ב"ק צ"ב) סלייא דלוי צנבריא (ירושלמי סופ"ב דע"ז).

מוכר יין: רבי אלעזר בן עזריה (ב"ב צ"א, ותוספתא ע"ז פ"ה ה"א) אביו ורבא (ברכות נ"ו, ערש"י) רב יהודה (ב"מ מ' ועיי' חולין צ"ד) אבוא דרב אחא בריה דרב איקי (ע"ז ס"ה) רב ברונא (ע"ז י"א) רב הונא (כן משמע ברכות ה' ותענית כ') ואולי גם רבינא והנהו רבנן (ב"מ ע"ג) ורב נחמן (ברכות נ"א) ורבה בר בר חנה (ב"מ פ"ג) ור' זכאי (מגילה כ"ז) ור' ינאי שנשע כרמים (ב"ב י"ד) ור' יונה ור' יוסי (ירושלמי מעשר שני פ"ד ה"ח עיי"ש).

מוכר שכר: רב חסדא (פסחים קי"ג, ועיי' ב"ק צ"ב) ורב פפא (פסחים קי"ג וב"מ ס"ה) ונחעשרו ממסחר זה (עיי"ש ומוע"ק כ"ח ובפסחים קי"א ברשב"ם) רב (פסחים ק"ז ערשב"ם).

מוכר שמן: רבי אלעזר בן עזריה (ב"ב צ"א וחוספת' ע"ז ה').

מוכר גרוגרות: רב דימי מנהרדעא (ב"ב כ"ב).

מוכר דבש: רבי חנניא (ירושלמי פאה פ"ז ה"ג), (ועיי' מוכר כדים).

מוכר מלח: ר' חייא בר יוסף (ב"מ מ"ח) רב אבדימא מילחא (ירושלמי ב"מ פ"ד ה"ז, כן פי' ר"ד דרשון וסה"ד) ופני משה פי' מילחא ע"ש מקום עיי"ש, וכן מצינו ר' יוסי ממלחייא ירושלמי קדושין פ"א ור' דוסא ממלחייא ירושלמי סוטה סופ"ג).

מוכר בשד: רב אבדימא הנ"ל (פני משה שם).

מוכר קשואים: (עיי' שומר קשואים).

^{הערה 1}

מלבד אלו היו עוד חכמים שעסקו בכל מיני דברים כדי להשכר למחיתם כגון: רב פפא שקבל ארעא לאספסתא (ב"מ ק"ט), ורב מנשיא בר גדא שקיבל בהמות לגדל (ב"מ ס"ט), גם רב עיליש קיבל עיסקא למחצית שר (ב"מ ס"ח), רבי אלעזר מהגרוניא קנה בהמה ומסרה לאריס לחלק את הריוח (ב"מ ס"ט), רבי יוסי דמן יוקרת השכיר חמורו (תענית כ"ד), וכן ר' לוי צנבריא (ירושלמי שביעית פ"ו ה"ב). רב חמא היה מלוה מעות בריוח (בלשון שכירות, ב"מ ס"ט עיי"ש), אבא מר ברי' דרב פפא הי' לוקח שכר כדי שיאמר לאביו להלוות להם כסף (ב"מ ס"ט). רבי עקיבא יהיב זוני לספונאי לאתויי בהן מידעם (נדרים נ') וכן רב גמדה (שם), לוי היה לו פונדק (בית מלון) (ירושלמי שקלים פ"ז ה"ג) ונראה שגם זעירא בר חמא, שחכמים היו מתארחים אצלו. (יומא ע"ח) (ועיי' מוכר כדים).

^{הערה 2}

נראה שלרבים מחכמינו ז"ל היו שדות וכרמים שעבדו בהם בעצמם או מסרום לאריסים, ומהם היתה פרנסתם וגם לצרכי ביתם, כגון: רבן גמליאל (ב"מ ע"ד), חסיד אחד (ברכות י"ח, והוא רבי יהודה בן בבא או ר"י בר אילעי כדאי' בב"ק ק"ג ותמורה ט"ו), אבוא דשמואל, שמואל, אביי, רב אסי, (חולין ק"ה), רבא (ב"מ ע"ג וע' נדרים נ"ה), רב דניאל בר קטינא (תענית ט'), ר' ינאי (יבמות צ"ג ומו"ק י"ב), בני ר' חייא (ביצה ט' ערש"י וכ"ה ברכות י"ח ועוד), רוניא ורבינא (ב"ב ה'), רבא בר רב חנן, רב פפא (ב"ב כ"ו), רב יוסף (ב"ב כ"ב ומנחות פ"ז), רב חלקיה בר טוביה (מנחות פ"ה), רבי סימון (ירושלמי דמאי פ"ו ה"א וע"ז פ"א ה"ט), רבי אבהו (שם), רב פפא ורב הונא ברי' דרב יהושע (הוריות י'), רבי בא בר מינא (ירושלמי ב"מ פ"א ה"ד), ר' שמעון בר רבי ייני (ירושלמי מועד קטן פ"ב ה"ב), רב אשי (מועד קטן י"ב נדרים ס"ב), רב הונא (שם), רב (שם), בר מר שמואל (נדרים נ"ה עיי"ש), רב יהודה ורבינ בר רב נחמן (ב"מ ק"ז), רבה בר רב הונא (שם), רב ענן (ב"ב מ"א), רב כהנא (שם), רב זביד (סנהדרין כ"ו).

^{הערה 3}

הדפסה בראלוצית מסך - להדפסה איכותית הדפס ישירות מן התוכנה

זכר נפתלי טפלי, נפתלי בן ישעיהו יהודה עמוד מס': 484 הודפס ע"י אוצר החכמה